

Van observeren, naar analyseren en gericht interveniëren

**Hoe kan Klasse(n)spel een bijdrage
leveren aan passend onderwijs (5)**

◀ Een goede
'Possibility
Atmosphere'

In het voorgaande artikelen hebben we stil gestaan bij de slag van observeren naar analyseren. Nu willen we verder gaan met het bespreken van gericht interveniëren. Uiteindelijk speelt bij het interveniëren de rol en voorkeur van de docent een belangrijke rol.

TEKST ROEL VAN BEUSEKOM EN IVO DOKMAN FOTO'S HANS DIJKHOFF

Effect op de docent

Wat merk je als docent van een normdrager? Hieronder werken we de variant uit waarin het gedrag van de normdrager een negatief effect heeft op de groep. Bij goed draaiende en functionerende groepen spelen dezelfde processen, maar zijn de normen niet buitensluitend maar insluitend en ontstaat er een goede PA (Possibility Atmosphere). Uiteraard kunnen we vooral uit

onze eigen ervaringen putten. Het is gevaarlijk om te veronderstellen dat er algemeen geldende patronen zijn maar een aantal aspecten zien we vaak terug.

Drie reacties

Er zijn globaal drie typen reacties vanuit een normdrager.

1 Vermijding

De normdrager die uit is op macht en invloed zal jou als docent willen ontwijken/vermijden. Logisch want contact met de formele leider houdt in dat de formele leider weleens invloed zou kunnen krijgen op de normdrager. Je merkt bijvoorbeeld dat die leerlingen jou bij binnenkomst geen hand geven en geen oogcontact maken, immers contact is een platform voor beïnvloeding en dan zou hij weleens invloed kunnen verliezen. De term gezichtsverlies is in deze context betekenisvol. Het in hun ogen afgaan voor de ander(en) wordt vermeden door oogcontact uit de weg te gaan. Ogen kunnen je intenties weerspiegelen en

je bedoelingen verraden. Meestal ontstaat er in dit soort klassen een sfeer van uitlachen, lachen om de blunders van anderen, andere leerlingen voor schut zetten, veel onrust et cetera.

2 De strijder

De strijder is een normdrager die op alle mogelijke manieren (en lang niet altijd direct) met jou als docent de strijd aangaat om te bepalen wie er bovenop de berg zit. Afhankelijk van je eigen voorkeurspositie als docent kun je dit voelen als een continue strijd om macht. De sfeer die ontstaat in de klas vanuit dit type normdrager is die van angst, leerlingen zijn stil en durven niet veel meer te zeggen, houden het wel voor zich of doen mee in 'pestgedrag' richting docenten. Uiteraard zijn er talloze variaties op bovenstaande en is niet zo zwart-wit als nu geschetst.

3 De strateeg

De strateeg is een normdrager die zal proberen je voor hem/haar te winnen. Het is vaak erg complex voor jou als docent om dit 'type' normdrager te

▲ Ruimte geven

Een voorbeeld uit de praktijk naar aanleiding van een training: we werden gevraagd om een training te verzorgen bij een voetbalklas. De klas draaide niet lekker, er werd veel op elkaar gescholden en spelers werden buitengesloten. Vanaf de start van de training werd al duidelijk dat de normdrager aan de kant zat en geen zin had om mee te doen aan de activiteit. Er was tussen een aantal voetballers die wel bezig waren voortdurend oogcontact met de kant. De normdrager had zijn uiterste best gedaan om ons te vermijden maar hield ons wel steeds in de gaten. De meelopers deden wel mee maar hun deelname kleurde zich als te lomp en te hard. De sfeer in de groep was grimmig en onplezierig, precies zoals ons was verteld door de school. Uiteindelijk kreeg de groep het redelijk voor elkaar om samen te spelen waarop wij een oprecht compliment gaven aan een belangrijke meeloper. Die wist zich geen raad met zoveel positieve aandacht van de formele leiders en raakte ter plekke in verwarring over wat nu te doen

met dit compliment. Je zag hem heel even genieten maar daarna oogcontact hebben met de normdrager en het was gedaan met de zaak. Het compliment werd belachelijk gemaakt en wij als formele leiders werden terzijde geschoven. Even hadden we invloed.

Naar aanleiding van deze training konden we een groot deel van het kijkschema invullen. Om de betekenis en het motief van de normdrager scherp te krijgen zijn we preciezer gaan observeren in de volgende training, zijn navraag gaan doen bij andere docenten en hun trainer (is het herkenbaar en 'klopt' je hypothese ook in andere contexten). Daarna ga je op zoek naar de betekenis en het motief van deze normdrager (wat levert hem dit op? wat probeert hij te voorkomen / waarom doet hij dit?). Je wilt hem immers begrijpen en pas daarna ga je nadenken over een gerichte interventie (het voorbeeld is zo actueel dat we zelf met deze laatste vragen bezig zijn om scherp te krijgen bij deze groep).

vinden. Hij/zij blijft vaak buiten schot, kan vaak een wit voetje bij je proberen te halen door na of voor de les de 'slimme vragen' te stellen, de 'ideale' leerling te spelen of exact op het goede moment te stoppen met vervelend gedrag. Vaak is het zo dat ze ook een gevoel van sympathie bij je oproepen, maar.... je kan er niet echt de vinger op leggen. Echt contact met hem/haar maken is complex en soms doet hij/zij rare dingen in de groep als er je er niet bij bent.

Identiteit

Paul Verhaeghe heeft een prachtig boek geschreven over identiteit. Een aanrader voor geïnteresseerden in dit onderwerp. In dit boek beschrijft hij dat onze psychologische identiteit geen aangeboren gegeven is maar een 'constructie' die wordt opgebouwd uit de wisselwerking met onze omgeving. In deze constructie zitten onze normen en waarden zoals wij die hebben aangeleerd en die bepalen de manier waarop wij omgaan met onszelf en met de ander en de wereld. Logisch gevolg hiervan is dat als onze omgeving verandert ook onze identiteit verandert en onze normen en waarden.

Puberteit

In de puberteit waarin het leven van ieder kind redelijk op de kop staat is het zoeken naar identiteit een ware klus. Als we weten dat identiteit een constructie is die tot stand komt door de wisselwerking met de omgeving dan is het logisch dat leerlingen elkaar voortdurend beïnvloeden op dit vlak. De meelopers vormen een aparte categorie omdat zij zich juist aangetrokken voelen tot de duidelijkheid die de normdrager verschaft. Het overnemen van normen en waarden waar zij zelf wellicht niet in eerste instantie achter staan maakt niet uit. Het erbij horen is zo belangrijk omdat dit een zekere status geeft en het verschaft je als leerling een identiteit voor dat moment.

Nauwkeurig analyseren

Dit krachtenspel is belangrijk om te weten omdat het eruit sturen van leerlingen die zoveel overlast veroorzaken juist statusverhogend kan werken in de ogen van de normdrager. Opnieuw reden om een nauwkeurige analyse te maken van wat er speelt in de groep en wie het voor het zeggen heeft, wie de meelopers zijn, en wat het effect daarvan is op de klas.

Identiteit subtiel construeren

In algemene zin is het uitgangspunt dat identiteit een constructie is die ontstaat vanuit de wisselwerking met onze omgeving hoopgevend. Het betekent dat het veranderen van de omgeving dus ook invloed heeft op de identiteit van onze leerlingen en dus op hun gedrag. Paul Verhaeghe beschrijft overigens wel dat deze verandering heel langzaam moet worden ingezet en vooral klein en dichtbij moeten worden gehouden.

Paul Verhaeghe heeft een prachtig boek geschreven over identiteit

Juist omdat identiteit kwetsbaar is en te grote en snelle veranderingen zouden kunnen leiden tot terugtrekken en vasthouden aan dat wat je kent. Subtiel lijkt hier het juiste woord. Dit leidt ons tot het volgende deel van ons kijkschema het achterhalen van de betekenis en het motief van de normdrager om zo nadrukkelijk te normeren. Wat zit hier achter, waar komt het vandaan en wat levert het op, zijn vragen die dan spelen!

Betekenis en motief

Als de normen, de normdrager en het 3-D sociogram helder zijn en in meerdere lessen bij verschillende docenten is bekeken (liefst los van elkaar om de cognitieve dissonantie te voorkomen), en als de gezamenlijke en diverse beelden

Literatuur

- Anderson, G.J., & Walberg, H.J. (1974). Learning environments. In: H.J. Walberg (Ed.), *Evaluating Educational Performance: A Sourcebook of Methods, Instruments, and Examples* (pp. 81-98). Berkeley, CA: McCutchan.
- Golly, A. & Sprague, J. (2011). *Positive Behaviour Support. Goed gedrag kun je leren!* Doelmatige strategieën voor in de school. Huizen: Uitgeverij Pica.
- Haertel, G.D., Walberg, H.J., & Haertel, E.H. (1981). Socio-psychological environments and learning: a quantitative synthesis. *British Educational Research Journal*, 7, 27-36.
- Hieneman, M., Dunlap, G. & Kincaid, D. (2005). Positive support strategies for students with behavioral disorders in general education settings. *Psychology in schools*, 8, 779-794.
- Fraser, B.J., & Fisher, D.L. (1986). Using short forms of classroom climate instruments to assess and improve classroom psychosocial environment. *Journal of Research in Science Teaching*, 5, 387-413.
- Fraser, B.J., Walberg, H.J., Welch, W.W., & Hattie, J.A. (1987). Syntheses of Educational Productivity Research. *International Journal of Educational Research*, 11(2), 145-252.
- Torrance, K. (2010) Omgaan met gedragsproblemen in het onderwijs. *Remediaal*, 6, 26-30.
- Wubbels, T., & Brekelmans, M. (2005). Two decades of research on teacher-student relationships in class *International Journal of Educational Research*, 43, 6-24.
- Maslowski, R. (2004) *Klimaat in de klas*.
- Moos, R.H. (1980). Evaluating classroom learning environments. *Studies in Educational Evaluation*, 6, 239-252.
- Maslowski, R. (2004) *Klimaat in de klas*.
- Cohn, R. C. (1993 3e druk) *Van Psychoanalyse naar Themagecentreerde Interactie*
- Remmerswaal, J (2011 10e druk) *Handboek groepsdynamica*
- B. Oldeboom/C. Hazelbach (2002) *Loopt 't, lukt 't, leeft 't*.

Contact:

i.dokman@lving.nl

elkaar versterken, kan je op zoek gaan naar de betekenis van de normen en/of normdrager en vanuit welk motief dat gebeurt.

Dit is een buitengewoon lastige stap in het geheel omdat je degene die de groep verstoort in negatieve zin het liefst zou willen verwijderen of zou willen straffen, maar vaak zien wij dat de groep daar maar tijdelijk van profiteert omdat de normdrager zich op andere momenten zal laten gelden. Dit is feitelijk niet meer dan 'symptoom bestrijding'

Motieven begrijpen

De vraag is meer; kunnen wij als docenten leren begrijpen vanuit welke betekenis en motieven de normdrager zich zo opstelt. Of met andere woorden: wat probeert hij/zij te voorkomen en wat mag er absoluut niet gebeuren in de groep? Waarom doet iemand zo zijn best om de groep te domineren? Is het onzekerheid of angst en wordt dit gecompenseerd door heel stoer gedrag? Is er sprake van een heftig verleden, vernedering/pesten of iets dergelijks? Is het aangeleerd gedrag van thuis of vrienden (bijvoorbeeld straatcultuur)?

Breed beeld

Meerdere hypothesen formuleren over waarom, wat het oplevert en wat ze proberen te voorkomen geeft een breed beeld. Dit checken van hypothesen moet dan leiden tot de meest plausibele verklaring. Ook hier ligt het 'gevaar' op de loer om te snel te gaan voor de eerste hypothese. Om het motief in kaart te brengen maken we gebruik van onderstaande zin: *Ik wil boven op de berg zitten (controle houden) en dan doe ik.... om te voorkomen dat.....*

Verklaring zoeken

Als je zo'n zinnetje hebt geformuleerd dan zou dit moeten leiden tot de meest logische verklaring. Je krijgt een ander beeld bij de normdrager

Motieven komen voort uit iemands verleden en de context buiten school

en wordt vaak milder ten opzichte van hem/haar. Als je de betekenis en het motief scherp hebt, ontstaat er vaak meer begrip en kan je vaak snappen waarom hij/zij zo doet. Dat betekent uiteraard niet dat je het er bij moet laten omdat de effecten in de klas en voor docenten wel heel heftig kunnen zijn. Motieven komen voort uit iemands verleden en de context buiten school.

Drie gebieden

We onderscheiden een drietal gebieden die mogelijke motieven kunnen verklaren:

- 1 Thuisituatie; hiermee bedoelen we de gezins-situatie, -samenstelling, opvoeding, cultuur et cetera.
- 2 Omgeving; hiermee bedoelen we vrienden-groep, straatcultuur, sportclub et cetera.
- 3 Persoonlijk: hiermee bedoelen we of er faalangst speelt, de capaciteiten niet zo groot zijn, er een stoornis speelt et cetera.

Interveniëren

Als de betekenis en het motief bekend zijn is het belangrijk om te komen tot de meest kansrijke interventie. De meest kansrijke interventie is die interventie die:

- de normdrager niet in de onmacht zet maar waarmee je wel de norm kan relativeren. We zien met enige regelmaat dat de normdrager erg onzeker is en een onvermogen camoufleert. Bijvoorbeeld een jongen, bleek een ramp in de omgang en terroriseerde de groep totdat er bij toeval werd ontdekt dat hij niet kon rekenen. Hij deed alles om te voorkomen dat hij in zijn ogen zou afaan.
- door alle betrokken docenten kunnen worden uitgevoerd. En er moet bereidheid zijn bij alle docenten om dit ook uit te voeren (haalbaar en draagvlak).
- Kansrijk is. Niet alleen vanwege de eenvoud maar zeker ook op de uitvoerbaarheid en de toetsbaarheid.

◀ Ruimte nemen

- wegnemen klassikaal onderwijs (zie 4 in het 4-balansmodel)
- 4 Op het IK; individuele coaching van de normdrager (Ik binnen het WIJ zie 4 in het 4-balansmodel)
- 5 Op de leerkracht; kleine veranderingen in voorkeursstijl ten aanzien van ruimte nemen of juist geven (zie 5 in het 4-balansmodel)

Samenhang in 4- balansmodel en rol van de docent

Uiteraard is de rol van de docent zeer belangrijk en op het gebied van de groepsdynamica onderbelicht. Figuur 3 maakt duidelijk welke overwegingen een docent zou kunnen maken als hij/zij gaat analyseren volgens het schema. Aanleiding is altijd een stroeve of kantelende PA. Het gevoel dat het met de klas niet lekker loopt, je te hard moet werken voor je gevoel, het energie vreet, het onmacht oproept zijn signalen om ernstig te nemen en met elkaar te gaan nadenken over wat speelt er in die groep en te checken bij collega's (speelt het bij andere collega's en vakken op dezelfde manier en in dezelfde mate?).

Controleren

Om te weten of en welk effect een interventie heeft is het belangrijk om met de betrokken docenten af te spreken op welke wijze je de uitgevoerde interventie wil controleren. Onze voorkeur gaat uit naar één interventie per keer die je ook minimaal drie tot vier weken uitvoert (anders weet je nog niet wat er gewerkt heeft). Dit kan gaan door bijvoorbeeld vooraf gedrag te gaan turven (hangt af van wat je doel is en wat je verwacht dat er zou moeten veranderen als de Possibility Atmosphere verbetert) of door opnieuw de SST-test af te nemen (en/of SAQI).

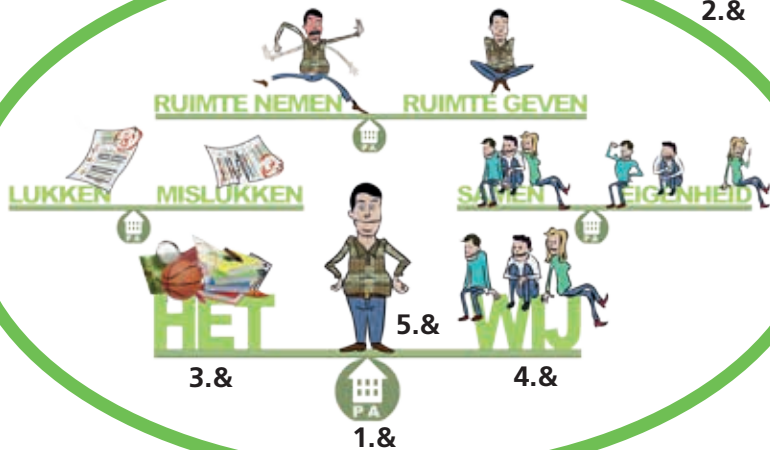
Implementeren

Wanneer docententeams de meerwaarde gaan ervaren is het belangrijk om de principes binnen het team te gaan implementeren. Vanaf de start groepsdynamisch observeren geeft je ook de ruimte om preventief slimmer en handiger te kiezen zodat het eerder leidt tot een goede Possibility Atmosphere.

Tot slot

Het is natuurlijk lang niet zo eenvoudig als nu soms opgeschreven staat. Veel oefenen, met elkaar afstemmen en zoeken naar de best passende oplossing kan daarbij ondersteunen. Ben je geïnteresseerd in meer informatie of zou je bij ons een maatwerktraining met je team willen volgen of de opleiding tot Expert Groepsprocessen, neem dan vrijblijvend contact met ons op. ■

GLOBE& 2.&

▲ Vijf niveaus

Figuur 3; het 4-balansmodel

Interventies kunnen bedacht worden op een vijftal niveaus (zie figuur 3 het 4-balansmodel) en hebben als doel het versterken van de PA en het herstellen van de balans (zie 1 in het 4-balansmodel)

- 1 De globe; interventies op de globe gaan vaak over de omgeving, regels, structuur et cetera (zie 2 in het 4-balansmodel)
- 2 Op het HET (activiteit); interventies op de lesstof, makkelijker, moeilijker, gedifferentieerder (zie 3 in het 4-balansmodel)
- 3 Op het WIJ (groep); samenstelling, grootte,